

Hommels als ‘huisdier’ houden in je tuin. Een beknopte handleiding

Sjoert Fleurke

Inleiding

Van de circa 20.000 insectensoorten in Nederland leeft een klein deel samen in kolonies. Dit zijn de zogenaamde sociale insecten waartoe in ons land honingbijen, mieren, hommels en sommige wespensoorten behoren. In tegenstelling tot andere insecten bouwen sociale insecten samen een nest, verzorgen ze daarin hun nageslacht en kennen ze een heuse taakverdeling. Aan het hoofd van de kolonie staat een koningin die als enige taak heeft eitjes leggen zodat de kolonie blijft voortbestaan. Door met elkaar te communiceren en goed samen te werken, zijn sociale insecten in staat tot het creëren van indrukwekkende bouwwerken, hebben ze probleemoplossend vermogen en voeren ze soms complete oorlogen tegen concurrerende soortgenoten. Dit soort eigenschappen maakt dat deze groep insecten tot de meest fascinerende in het dierenrijk behoren.

Voor mensen die de natuur een warm hart toedragen kan het dus interessant zijn om zo'n insectenkolonie in de tuin te hebben, zodat de drukke bezigheden in en rond zo'n minimaatschappij dagelijks kunnen worden geobserveerd. Maar hoe zorg je ervoor dat je zo'n nest in je tuin krijgt? Wat betreft mieren is dat zeer gemakkelijk, want vrijwel iedereen heeft al mieren in de tuin, zelfs als deze volledig betegeld is. Doordat werkmieren niet kunnen vliegen en gewoon over de grond lopen, zijn hun bezigheden goed te volgen, ware

het niet dat je daarvoor op je knieën met een vergrootglas voor het nest moet gaan zitten. Liefhebbers van mieren kunnen tegenwoordig via het internet mierenkolonies kopen die binnen in huis als huisdier in een 'formicarium' kunnen worden gehouden. Een andere optie zijn honingbijen. Deze zijn een stuk groter dan mieren en dus in elk geval veel beter te zien. Dus als je in een bloemenrijke buurt woont kan het een idee zijn om een imkerkursus te volgen bij de lokale imkervereniging en een kast met honingbijen in de tuin te zetten. Maar niet iedereen heeft voldoende vrije tijd om bijen te houden of voldoende ruimte ervoor beschikbaar in de tuin. Als honingbijen houden niks voor je is zou je kunnen denken aan het nemen van een nest van een sociale wespensoort. Wespen lijden helaas onder een slecht imago en worden door velen beschouwd als agressief ongedierte terwijl ze in feite heel nuttig zijn en pas steken als hun nest verstoord wordt of als ze zich bedreigd voelen. Maar hoewel er best methoden zijn om bepaalde wespensoorten te verleiden een nest in je tuin te bouwen, is de kans op een succesvolle vestiging uiteindelijk niet erg groot. Wie toch graag een wespennest in de tuin wil hebben, moet of veel geduld hebben of een wespennest van elders halen en levend verplaatsen naar de eigen tuin. Voor hommels (Fig. 1) tenslotte, liggen de kaarten een stuk gunstiger. Ze hebben een zeer goed imago, ze zijn relatief eenvoudig naar je tuin of balkon te lokken, je hebt er weinig werk van en ze zijn vrij groot waardoor je ze gemakkelijk van een afstandje kunt waarnemen. In dit artikel wordt in het kort beschreven hoe je de diversiteit in je tuin kunt aanvullen met een hommelnest op een door jou gewenste locatie.

Figuur 1. Aardhommelkoningin *Bombus terrestris*. Foto Marco Almbauer, Wikimedia.

Let op: hommels kunnen steken!

Je moet een hommelnest niet verstoren. Mensen met in de tuin rondlopende honden of kleine kinderen en mensen met een allergie moeten dus oppassen met een hommelnest in de tuin.

Een hommelnest in je tuin

Om de kans om een hommelnest in je tuin te krijgen te vergroten, moet je ervoor zorgen dat er een

geschikte plek is waar een hommelmkoningin in het voorjaar haar kolonie kan stichten. De criteria voor wat een geschikte plek is, zijn afhankelijk van de soort hommelm. De drie soorten hommels die vaak in tuinen worden gezien en die zich relatief gemakkelijk laten verleiden tot het bouwen van een nest zijn de boomhommelm, de steenhommelm en de aardhommelm. Boomhommels maken hun nesten vaak in vogelnestkasten terwijl steenhommels en aardhommels meestal dichtbij de grond of ondergronds hun nest bouwen. Deze twee gevallen zullen daarom hieronder apart behandeld worden.

Voor alle hommelssoorten geldt dat ze gebaat zijn bij een bloemrijke omgeving zodat ze het hele seizoen voldoende nectar en stuifmeel kunnen verzamelen. Je kunt de hommels (en veel andere insecten) dus een handje helpen door, voor zover nodig, je tuin in te richten met veel bloeiende planten. Voor een hommelmkoningin is het vooral fijn als er in de buurt rijke voorjaarsbloeiers zijn. Zo heb ik zelf in en rond mijn tuin een aantal wilgen (Fig. 2) en kersenbomen staan en die worden in het voorjaar altijd dankbaar bezocht door vele hommelmkoninginnen. Natuurlijk kunnen hommels vliegen en dat betekent dus dat als jouw tuin gedurende een bepaalde periode in het seizoen weinig of geen bloemen bevat maar buren verderop wel dat ze zich daar ook uitstekend mee zullen redden.

Figuur 2. Bloeiende wilgenkatjes. Foto Rasbak, Wikimedia.

Boomhommels

De boomhommelm is oranjebruin met zwart gekleurd en heeft een wit 'kontje' (Fig. 3). Zoals gezegd maakt zij haar nesten graag in verlaten vogelnesten in nestkasten. Een vogelnestkast met boomhommels is altijd een genot om naar te kijken in de zomer. Op het hoogtepunt van de kolonie wordt er druk gevlogen en zwermt er continu een groep hommelmannelen voor de ingang om jonge koninginnen die naar buiten komen te bespringen. Ook zitten er vaak enkele wachters (werksters) bij de ingang om het

binnenkomende verkeer te controleren en de omgeving van het nest in de gaten te houden.

Nestkast en locatie

Omdat boomhommels defensief reageren bij trillingen of als men te dicht voor het nest gaat staan, is het belangrijk dat de locatie van het nest slim gekozen wordt. Kies daarvoor een plek aan een muur, schutting of boom die trillingvrij is en waar in principe niemand dichterbij hoeft te komen. Ook heeft het de voorkeur om het kastje op een plek in de half schaduw te hangen. Dus niet in de volle zon in verband met het gevaar op oververhitting in de zomer. Verder is er altijd kans dat, de in vrijwel elke tuin aanwezige zwarte wegmieren *Lasius niger*, na verloop van tijd op de honing in het nest afkomen en een legertje op de been brengen waarmee ze het hommelnest proberen te plunderen. Dus let bij het kiezen van een geschikte plek ook op of er op de grond eronder geen mierenactiviteit is om een mogelijke tragedie in de zomer te voorkomen. Als er eenmaal een goede plek is bepaald, kun je de vogelnestkast vullen met nestmateriaal. Als er toevallig al een oud mezen- of mussennest in zit is dat prima geschikt en hoeft je verder niks te doen. Als de kast leeg is, moet je zelf nestmateriaal toevoegen. Je kunt

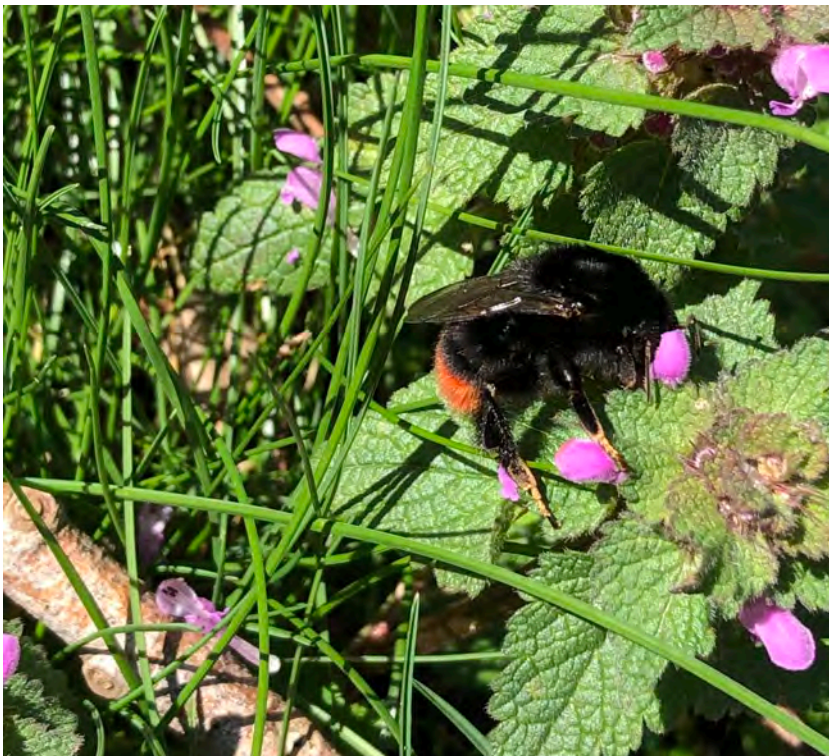

Figuur 3. Boomhommelm, *Bombus hypnorum*. Foto André Karwath, Wikimedia.

hiervoor het beste oud nestmateriaal van een knaagdier gebruiken (bijvoorbeeld van een rat, hamster of cavia). Hommelkoninginnen worden namelijk aangetrokken door de geur hiervan. Dus het vergroot de kans op de vestiging van een nest. Zorg ervoor dat het kastje op zijn plek hangt voordat de eerste koninginnen uit de winterslaap komen, dus uiterlijk begin februari. Als de nestkast wordt uitgekozen door een koningin zullen waarschijnlijk in april de eerste werksters verschijnen. Het boomhommelnest blijft daarna actief tot in de maand augustus. Het kastje kan aan het einde van de herfst worden gereinigd en klaargemaakt voor het volgende jaar.

Opmerking

Het is verstandig om meer kastjes in de tuin te hangen omdat er altijd een kans is dat je nestkast die eigenlijk voor boomhommels is bedoeld wordt 'gekraakt' door vogels om in te broeden of om in te overnachten. Een andere mogelijkheid is dat het kastje wordt gekraakt door een koningin van een sociale wespesoort, bijvoorbeeld de Saksische wesp *Dolichovespula saxonica* want deze houdt ook van onbewoonde vogelnestkasten! Als dat laatste gebeurt, is dat gelukkig geen reden voor paniek want Saksische wespen zijn minstens net zo nuttig en vriendelijk als boomhommels en komen niet op zoetigheid af zoals de zogenaamde limonadewespen (de gewone wesp en de Duitse wesp). Een nest van de Saksische wesp blijft bovendien relatief klein en sterft al in augustus uit.

Figuur 4. Steenhommel, koningin *Bombus lapidarius*. Foto Regina Oors.

Aardhommels en steenhommels

De aardhommel (Fig. 1) is de meest algemene hommelse soort in Nederland. De koninginnen zijn opvallend groot en maken een luid brommend geluid als ze voorbij vliegen. Ze zijn geel, met zwart gekleurd en het puntje van het achterlijf is net als bij boomhommels wit. Steenhommels zijn net als aardhommels vrij groot, maar zijn daarentegen zwart gekleurd met een rode achterlijfspunt (Fig. 4).

Nestkast en locatie

Voor aardhommels en steenhommels zijn vogelnestkasten niet geschikt omdat deze hommelse soorten van nature hun nesten het liefst in verlaten muizenesten bouwen en muizenesten hangen nou eenmaal niet aan de muur of een schutting. Bovendien vinden ze het prettig als het nest slechts via een nauwe tunnel toegankelijk is net zoals bij een echt muizenest onder de grond. Voor deze soorten zijn er sinds enkele jaren hommelnestkasten in de handel, maar de kwaliteit van het aanbod is helaas wisselend. Het valt op dat vele producten een hoge decoratieve waarde hebben terwijl de bruikbaarheid voor hommels gering is. De beste hommelnestkasten worden vooralsnog te koop aangeboden via Duitstalige websites die met een eenvoudige zoekopdracht zijn te vinden ^{1), 2)}. Heel goedkoop zijn ze helaas niet maar als je handig bent, kun je ook zelf een nestkastje voor hommels in elkaar zetten. Je kunt je daarbij laten inspireren door bestaande ontwerpen of bouwtekeningen te volgen die ook weer online zijn te vinden ^{3), 4), 5)}. Let altijd op dat

een goede hommelnestkast voldoende ventilatiegaten heeft en zodanig is gebouwd dat condens vocht zich niet kan ophopen in de kast, omdat vocht tot schimmelvorming leidt. De diameter van de toegangsbuis moet 1.6 tot 2 cm zijn en een lengte van 10 cm is voldoende. De toegangsbuis mag uiteraard nooit vol met regenwater komen te staan. Dit kun je voorkomen door de toegangsbuis vanaf de nestkamer enigszins naar beneden te laten lopen zodat eventueel vocht vanzelf weer naar buiten loopt. Als de nestkast gereed is, vergeet hem dan niet te vullen met nestmateriaal. Daarvoor kun je hetzelfde gebruiken als bij boomhommels.

Kies de locatie van de nestkast ook hier zorgvuldig. Een plek laag bij de grond is voor aardhommels en steenhommels het allerbeste. De kast moet stevig verankerd zijn en droog

en beschut staan. Een rustig plekje in de tuin dat 's morgens door de zon wordt beschenen en 's middags niet in de felle zon staat, is ideaal. Belangrijk is verder dat de ingang van de kast goed contrasteert tegen de achtergrond. De ingang van de kast moet er van veraf dus uitzien als een zwarte vlek tegen een lichtere achtergrond (Fig. 5). Zo wordt het gemakkelijker voor een hommelmkoningin om de nestkast te ontdekken. Zet tenslotte de kast bij voorkeur niet bij mieren nesten in de buurt. Mocht je later toch een keer merken dat mieren aanstalten maken om het hommelnest te belegeren dan kun je het kastje op een plateau zetten in een met water gevulde bak zodat er als het ware een gracht rond het nest zit. Maak die gracht echter niet te breed want ook hommels kunnen er per ongeluk in vallen en verdrinken!

Figuur 5. Schwegler Hummelnestkasten unterirdisch. Vogeltreff.de.

Bewoning van de nestkast

Als de winter voorbij is, komen hommelmkoninginnen uit hun winterslaap en na enkele weken gaan ze op zoek naar een geschikte plek om een kolonie te stichten. Een aardhommel- of steenhommel-koningin die op zoek is naar een nestplaats is gemakkelijk te herkennen aan de zigzaggende wijze waarmee ze laag over de bodem van de tuin vliegt. Af en toe landt ze op de grond om een mogelijk geschikte plek beter te kunnen onderzoeken. Als het goed is, zal een nestkast vroeg of laat worden gespot door zo'n voorbijvliegende koningin.

Je kunt het lot eventueel een handje helpen door een koningin die duidelijk op zoek is naar een nestplaats te vangen met een vlindernetje en vervolgens te dwingen de nestkast in te lopen. Dit vereist wel wat handigheid want hommels die zich in het nauw gedreven voelen werken niet mee en zullen je steken als ze de kans krijgen! Als het is gelukt om haar de ingang in te laten lopen, sluit je deze af met een propje papier of iets dergelijks, zodat ze er niet meteen weer uit loopt. De koningin zal dan via de toegangsbuis de nestkast inlopen en als ze wat gekalmeerd is, zal ze merken dat de ruimte mogelijk geschikt is voor het stichten van een kolonie. Na enkele minuten kun je de ingang weer openen en op een afstandje afwachten wat er gebeurt. De koningin zal als het goed is na enkele minuten tot een half uur weer naar buiten komen en wegvliegen. Let nu op wat ze doet. Als ze wegvliegt zonder achterom te kijken weet je dat ze niet is geïnteresseerd. Maar als ze zich omdraait en in achtvormige banen steeds verder weg van de nestkast vliegt is ze bezig om de omgeving van de nestkast in zich op te nemen en dat betekent dat er een grote kans is dat ze terug zal keren, omdat ze deze plek geschikt vindt voor het bouwen van een nest.

Als je in het voorjaar geen activiteit bij de nestkast bespeurt, betekent dat nog niet automatisch dat er geen hommelmkoningin in zit. Ook als je een uur lang niets naar binnen of buiten ziet vliegen, kan het best zijn dat ze gewoon binnen zit te 'broeden' op haar eerste eitjes. Maar op de meeste dagen met gunstig weer zul je haar, als het goed is, een paar keer per uur het nest in en uit zien vliegen. Na circa anderhalve maand zullen de eerste werksters verschijnen en kort daarna zal de koningin zich niet meer buiten het nest vertonen. De werksters nemen namelijk al het werk over en vanaf dat moment zal de hommelmkolonie steeds verder groeien. Aan het eind van het seizoen worden de mannetjes en koninginnen geboren, die na enige tijd het nest verlaten.

Pas rond die tijd wel op als je met blote voeten in de tuin loopt. Soms zijn de nieuwe koninginnen die het nest verlaten volgetankt met honing en te zwaar om te vliegen. Ze lopen dan over de grond door de tuin op zoek naar een plek om te overwinteren. Het zou natuurlijk jammer zijn als een mooi en succesvol hommelseizoen op een pijnlijke manier zou worden afgesloten!

Internet

Twee voorbeelden uit het online aanbod van hommelnestkasten

1) <https://www.vogeltreff24.de/Insektenhotel/hummelnestkasten-unterirdisch-zum-erdeinbau.html>

2) <https://www.das-hummelhaus.de/produktuebersicht-2-2>

Bouwtekeningen van hommelnestkasten

3) <https://www.westlanders.nu/dieren/hoe-bouw-je-je-eigen-hommelkast-34958/>

4) <https://www.nabu-suedbaden.de/hummeln/hummelhaus-selbst-bauen-anleitung/>

5) <http://www.schubiz.marburg-biedenkopf.de/hummelkasten.htm>

Summary

Bumblebees are social insects that build annual nests and have an interesting lifestyle. This article briefly describes how you can enrich your garden with a bumblebee nest. This means, tips have been given on how to seduce a queen in the spring to found a colony at a location of your choice in the garden. Instructions are given on the choice of nest box type, its layout and the best location. This depends on the bumblebee species that you have in mind. The best approach has been treated for three common bumblebee species in the Netherlands.

Sjoert Fleurke

wespenvriend@gmail.com

Twitter: @wespenvriend